

el-Bağdâdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Mufaddal es-Sâmîrî, İbn Amrûs, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Mühtedî-Billâh ve Ebû Zer el-Herevî gibi âlimler ders aldılar. Sika bir râvi olmakla birlikte rivayeti azdır. Bağdat'ta kadılık yapan İbnü'l-Kassâr bilhassa usul ve hilâf ilimlerinde mütehassıstı. Ebû Zer el-Herevî, onu tanıdığı Mâlikîler arasında fıkıhı en iyi bilen kişi olarak nitelemekte, Hanefî ve Şâfiîler'in etkin oldukları Bağdat'ta Mâlikî mezhebini müdafaa ederek devamını sağlayan altı kişiden biri sayılmaktadır (Mahlûf, II, 92). Bazı kaynaklarda 398'de (1008) vefat ettiği kaydedilirse de Hatîb el-Bağdâdî, kendi hocası ve İbnü'l-Kassâr'ın öğrencisi İbnü'l-Mühtedî'ye dayanarak 7 Zilkade 397 (25 Temmuz 1007) tarihinde öldüğünü söylemekte (*Târîhu Bağdâd*, XII, 42), Zehebî de 8 Zilkade (26 Temmuz) şeklinde kaydettiği ikinci rivayetin doğru olduğunu belirtmektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 108). Kâdî İyâz'ın *Terribü'l-medârik*'inde vefatının 378 (988) olarak kaydedilmesi ise baskı hatası olmalıdır.

İbnü'l-Kassâr'ın günümüze ulaştığı bilinen tek eseri *'Uyûnü'l-edille fi mesâ'il-i'l-hilâf beyne fuḳahâ'î'l-emşâr* olup Mâlikî mezhebiyle diğer mezhep ve müctehidler arasındaki görüş ayrılıklarını ele alan hacimli bir kitaptır. Fas Karaviyyîn (nr. 467) ve İspanya Escorial (nr. 1088) kütüphanelerinde kayıtlı birer yazması bulunmaktadır. Karaviyyîn Kütüphanesi'nde (nr. 819) *Kitâb fi'l-fıkh* adıyla kayıtlı müellifi meçhul eserin kapağında kitabın *'Uyûnü'l-edille*'nin bir bölümü olduğu kaydedilmektedir (M. el-Âbid el-Fâsî, II, 491). İbn Haldûn, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin hilâfa dair ondan daha güzel bir eser görmediğini belirttiği (*Tabakâtü'l-fuḳahâ*, s. 168) ve Şâfiîler'den Ebû Hâmid el-İsferâ'î'nin övdüğü (Kâdî İyâz, II, 602) bu kitabı, Gazzâlî'nin *el-Me'âhiz* ve Debûsî'nin *et-Ta'liḳa* adlı eserleriyle birlikte hilâfiyat alanındaki çalışmalara örnek olarak gösterir (*Muḳaddime*, III, 1067). Kadı Abdülvehhâb el-Bağdâdî tarafından *İḥtişârü 'Uyûnü'l-edille* adıyla bir muhtasarı yapılmış olup eserin zihâr bahsinden sonraki kısmı mevcuttur (Karaviyyîn Ktp., nr. 1166). *'Uyûnü'l-edille*'ye Bâcî, Ebû'l-Velîd İbn Rüşd, Şehâbeddin el-Karâfî, Burhâneddin İbn Ferhûn, Muhammed Emîn eş-Şinkî gibi birçok âlim atıfta bulunmuştur. Eserin mukaddimesi *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* adıyla ayrı olarak basılmıştır (nşr. Muhammed b. Hüseyin

es-Süleymânî, Beyrut 1996). Sezgin'in *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* (Ezher, Usûlü'l-fıkh, nr. 170) ismiyle kaydettiği eser de (GAS, I/3, s. 174) bu kitaptır. *el-Muḳaddime*, Mâlikî usulüne dair günümüze ulaşan en eski metinlerden olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. İmam Mâlik'in usulle ilgili görüşlerini derleme amacına yönelik olan bu mukaddimede kendisinden açık rivayet bulunmayan konularda tahrîc yöntemiyle bazı sonuçlara ulaşılmıştır. İmam Mâlik'e bir şey nisbet edilmesinin mümkün olmadığı yerlerde ise mezhebin ileri gelen âlimlerinin görüşlerine yer verilir. Eser Mâlikî usulünün temel kaynakları arasında yer almış ve sonraki literatürde kendisine sıkça atıfta bulunulmuştur.

İskenderiye Üniversitesi kütüphane katalogunda (Ca'fer Velî, nr. 142) İbnü'l-Kassâr'a diğer biyografik kaynaklarda sözü edilmeyen *Ḥadîşü'l-kâdî* adlı bir risâle nisbet edilmektedir (Yûsuf Zeydân, I, 252-253). İbnü'l-Kassâr'ın *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* usulüne neşreden Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî, *el-İmâm Ebû'l-Hasan b. el-Kaşşâr ve ârâ'ühû'l-uşûliyye* adlı incelemesinin Beyrut'ta Dârü'l-garbi'l-İslâmî yayınları arasında neşredileceğini haber vermektedir (*el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh*, neşreden giriş, s. 15).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kassâr, *el-Muḳaddime fi'uşûli'l-fıkh* (nşr. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî), Beyrut 1996, neşreden giriş, s. 15-37; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 41-42; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fuḳahâ*, s. 168; Kâdî İyâz, *Terribü'l-medârik*, II, 602; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, IX, 205; Zehebî, *el-İber*, II, 190; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 107-108; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 381-400*, s. 345-346; Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 350; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), II, 448; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzhâb*, II, 100; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, III, 1067; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, IV, 217; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 149; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 44; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 92; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 660; II, 963; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 12, 156-157; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 119; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 173-174; M. el-Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḥtûḫâti Ḥizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399-1403/1979-83, I, 439-441; II, 491; III, 249-250; Yûsuf Zeydân, *Fihrisü maḥtûḫâti Câmî'ati'l-İskenderiyye*, Kahire 1994, I, 252-253.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBNÜ'L-KASTALLÂNÎ

(bk. KASTALLÂNÎ,
Muhammed b. Ahmed).

İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ (ابن القطاع الصقلي)

Ebû'l-Kâsım Ali b. Ca'fer b. Ali
b. Muhammed es-Sikillî
es-Sa'dî el-Ağlebi et-Temîmî
(ö. 515/1121)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
tarihçi ve şair.

10 Safer 433'te (9 Ekim 1041) Sicilya'da doğdu. Aslen Temîm kabilesine mensuptur. Babası dil ve lugat âlimi, dedesi ise şairdi. İbnü'l-Kattâ', ilk eğitimini babasından aldıktan sonra dil ve edebiyat âlimi İbnü'l-Birr Muhammed b. Ali b. Hasan et-Temîmî gibi Sicilya'nın ileri gelen âlimlerinden öğrenim gördü. 500 (1106) yılında Sicilya adası Franklar (Normanlar) tarafından işgal edilince Mısır'a gitti ve orada saygıyla karşılandı. Başta Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmillâh'ın vezir ve kumandanı Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin oğlu olmak üzere ileri gelenlerin çocuklarına ders verdi. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin *Tâcü'l-luḡa* (*Şihâhu'l-luḡa*) adlı sözlüğünü isnadıyla ve bütün incelikleriyle rivayet edip okutarak eserin yayılmasını sağladı. Bu sayede Mısır'da tanınip haklı bir şöhrete kavuştu. Safer 515'te (Nisan-Mayıs 1121) Fustat'ta vefat etti ve İmam Şâfiî'nin kabrinin yakınına defnedildi.

İbnü'l-Kattâ', Sicilya ve Mısır'da özellikle nahiv ve lugat alanında dönemin önde gelen âlimlerindendi. Aynı zamanda şair olup kaynaklarda şiirlerinden örnekler yer almaktadır. İbn Berrî, Ebû'l-Berekât Muhammed b. Hamza, Ebû'l-Hasan Hibetullah b. Ali b. Hasan, Ebû'l-Berekât Esed b. Ali b. Ma'mer el-Hasenî en-Nahvî, Ali b. Abdülcebbâr b. Selâme el-Hindî el-Lugavî gibi âlimler onun öğrencileri arasında yer alır.

Eserleri. 1. *Tehzîbü'l-Ef'âl*. İbnü'l-Küttîyye'nin *el-Ef'âl* adlı eserinin güç meselelerini açıklayıp eksik bırakılanları tamamlamak suretiyle ve farklı bir sistemle düzenleyerek meydana getirdiği fiiller sözlüğüdür. Fiiller ilk harflerine, vezin ve kalıp esasına göre dizilmiştir. Eser, Abdullâh el-İmâdî ve Zeynelâbidin el-Müsevî tarafından Sâlim Krankâvî'nin hazırladığı ayrıntılı indeksle birlikte *el-Ef'âl* adıyla yayımlanmıştır (I-III, Haydarâbâd-Dekken 1360-1364/1941-1945). 2. *Mecmû' min şî'ri'l-Mütenebbî ve ḡavâmiḡuhû*. Mütenebbî'nin, Hamdânî Hükümdarı Seyfûddeve hakkında söylediği bazı beyitlerine dair kısa açıklamalar içeren eseri

Unberto Rizzitano neşretmiş (bk. bibl.), bu neşri görmediği anlaşılan Muhsin Gayyâz da risâleyi "Şerhu'l-müşkil min şifri'l-Mütenebbî" adıyla tekrar yayımlamıştır (el-Mevrid, sy. 3 [Bağdad 1977], s. 237-260). Eserde otuz beş beyit ve iki kıtanın şerhi yer almaktadır. Ukberî, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*'de söz konusu beyitleri İbnü'l-Kattâ'dan naklederek açıklamıştır. Muhsin Gayyâz, Ukberî'nin *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*'sinde dağınık olarak yer alan İbnü'l-Kattâ'a ait altmış yedi beytin şerhini de neşrin sonuna eklemiştir. 3. *ed-Dürretü'l-haîre fi'l-muhtâr min şu'arâ'i'l-cezîre* (el-Cevheretü'l-haîre). Eserde Sicilya adasında yaşayan 170 şairin biyografisi ve bu şairlere ait 20.000 beyit yer alır. *ed-Dürretü'l-haîre*'nin bir özeti Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (DMBİ, IV, 479). Eser Rizzitano (baskı yeri yok, 1958) ve Beşîr el-Bekkûş (Beyrut 1995) tarafından neşredilmiştir. 4. *Ebniyetü'l-esmâ' ve'l-ef'âl ve'l-meşâdir*. Ahmed Muhammed Abdüddâim eseri Câmîatü'l-Kahire külliyyetü dâri'l-ulûm'da doktora tezi olarak tahkik edip incelemiştir (Hüseyn Muhammed Muhammed Şeref, IV, 65). 5. *Hâşiye (Havâşin) 'alâ Kitâbi's-Sihâh*. Müellifin Ebû Bekir es-Sikillî'den rivayet ederek *Şihâhu'l-luğa* üzerine yaptığı bu hâşiye, İbn Berri'nin *Şihâhu'l-luğa* için yazdığı hâşişinin ana kaynağıdır. 6. *Ferâ'idü's-şü-*

zûr ve kalâ'idü'n-nühûr. Şiir mecmuası olan risâle yayımlanmıştır (el-Mecmû', Bağdad 1977, s. 83-99). 7. *el-Bârî fi 'ilmi'l-'arûz* (nşr. Ahmed Muhammed Abdüddâim, Kahire 1982; Mekke 1405/1985). 8. *İhtisârü'z-zihâf. el-Bârî fi 'ilmi'l-'arûz* adlı eserin hâtimesinin tekrarı olup yayımlanmıştır (el-Mecmû', s. 100-102). 9. *eş-Şâfi' fi 'ilmi'l-kavâfi* (nşr. Ahmed M. Abdüddâim, el-Mecmû', s. 45-83). 10. *Muhtaşar fi mühmelâtî'd-devâ'ir el-lefi ehmeletha'l-'Arab*. Aruzla ilgili bu risâlenin Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bir nüshası bulunmaktadır (DMBİ, IV, 479). 11. *Muntehabât*. İbnü'l-Kattâ'nın değişik eserlerinden seçilen bazı bölümler olup Eugenio Griffini tarafından *Nuovi testi arabe* içinde yayımlanmıştır (Palermo 1910, I, 364-448). 12. *Şerhu ebyâtî'l-mu'âyât*. Aruzla dair bir risâledir (Brockelmann, GAL Suppl., I, 540).

İbnü'l-Kattâ'nın, İbn Dürüstevhey'nin *el-Hay ve'l-meyyit* adlı eserine yazdığı tek-mile ve Sâhib b. Abbâd'ın *Kitâbü'l-Ah-câr*'ına yazdığı hâşiyeden başka kaynak-larda adı geçen diğer eserleri de şunlar-dır: *Zikru Târîhi Şikillîyye*, *Şerhu'l-Em-şile*, *Lümehu'l-mulâh fi şu'arâ'i'l-En-delüs*, *el-Mülehu'l-'aşriyye*, *el-Eşvât*, *Kitâbü's-Seyf*, *eş-Tivâl ve esmâ'ühüm* ve *şifâtühüm*, *el-Kışâr ve esmâ'ühüm* ve *şifâtühüm*, *el-Keşf 'an mesâvi'l-l-hamr*, *en-Nikâh*, *el-Meşyû ve's-seyr*.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 279-283; İbnü'l-Kıttî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 236-239; İbn Halikân, *Vefeyât*, III, 322-324; Abdülbâkî b. Abdül-mecid el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 213; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IV, 44; Firûzâbâdî, *el-Bulğa fi terâcimi e'immeti'n-naḥv ve'l-luğa* (nşr. Muhammed el-Mısıfî), Küveyt 1407/1987, s. 149-150; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, IV, 209; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 153; a.mlf., *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 532-533; *Keşfü'z-zunûn*, I, 133, 297, 344, 739; II, 1023, 1072, 1103, 1429, 1459, 1817; Mehmed Zihni Efendi, *Kitâbü't-Terâcim*, İstanbul 1304/1887, s. 118; Brockelmann, GAL, I, 375; Suppl., I, 540; Hüseyin Hasan, *A'lâmü Temîm*, Beyrut 1980, s. 403-404; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *Mukaddimetü's-Sihâh*, Kahire 1402/1982, s. 161; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, V, 122; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uyûnü'l-mü'elleftât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 215; Hüseyn Muhammed Muhammed Şeref, "İbnü'l-Kattâ' es-Sa'dî eş-Sikillî", *es-Sicillü'l-ilmî li-nedveti'l-Endelüs* (haz. Abdullah b. Ali ez-Zeydân v.dğr.), Riyad 1417/1996, IV, 63-97; Umberto Rizzitano, "Un Commento di Ibn Al-Qattâ' il siciliano", *RSO*, XXX (1955), s. 207-227; a.mlf., "İbn al-Qattâ", *Ep2* (İng.), III, 818-819; Muhammed Mehdi Müezzîn-i Câmî, "İbn Kattâ", *DMBİ*, IV, 476-479; Abdülkerim Özyayın, "Âmir-Biahkâmillâh", *DİA*, III, 68; a.mlf., "Efdal b. Bedr el-Cemâlî", a.e., X, 452; Hulûsi Kılıç, "Cevherî, İsmâil b. Hammâd", a.e., VII, 459.

FUAT GÜNEL

İBNÜ'L-KATTÂ' el-YAHSUBÎ

(ابن القطاع اليحصبي)

İsâ b. Saîd el-Yahsubî
(ö. 397/1006)

Endülüs Emevî veziri.

Yahsub (Yahsib) adlı köklü ve nüfuzlu bir Arap kabilesine mensuptur. Endülüs Emevî hilâfetine sonlarına doğru devlet-i idaresini elinde tutan Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un zamanında memuriyet hayatına başladı ve kısa sürede onun gözüne girerek sırasıyla kâtip, sâhibü's-şurta ve 386'da (996) Zirî b. Atiyye'nin üzerine Fas'a gönderilen ordunun kumandanı oldu. İki yıl sona Abdülmelik b. Mansûr'un Kurtuba'ya (Cordoba) çağırılması üzerine onun yerine Fas valiliğine getirildi. 392'de (1002) Halife II. Hişâm tarafından babasının yerine hâcibliğe getirilen Abdülmelik b. Mansûr'un ilk yıllarında da önceki seçkin konumunu korudu. Onun idarî işlerdeki becerisini, kararlılığını ve Âmirî ailesine bağlılığını dikkate alan Abdülmelik b. Mansûr kendisini halifeye vezir tayin ettirdi ve ayrıca kızını da oğluna verdi; böylece İbnü'l-Kattâ', Hâcib Abdülmelik'ten sonra devletin en güçlü kişisi haline geldi (396/1005-1006).

İbnü'l-Kattâ' es-Sikillî'nin *Tehzîbü'l-Ef'âl* adlı eserinin unvan sayfası (Süleymaniye Ktp., Mesih Paşa, nr. 3)